

CAPITOLUL II

Antecedentele

Primul capitol s-a ocupat de paralele istorice, de evenimente și de modele sociale dinainte de nazism, care au reapărut în anii 1933-1945. Am cercetat așadar, precedentele procesului de nimicire a evreilor. Vom descrie acum atmosfera în care s-a născut acest proces, și vom numi antecedente acțiunile ce au avut drept scop expres crearea atmosferei acesteia.

Întrebarea precisă pe care ne-o vom pune este următoarea: în ce măsură, în 1933, era, oare, terenul pregătit pentru o acțiune antievreiască? Știm acum că reprezentarea evreilor drept un popor antagonist, precum și imaginea evreului dușman, criminal, parazit fuseseră elaborate de multă vreme; știm, de asemenea, că măsurile administrative îndreptate împotriva evreilor europeni aveau o origine încă și mai veche, că evreii constituiau un obiect de legislație încă din Evul Mediu; și mai știm că, timp de secole întregi, se alcătuiseră în Germania un aparat administrativ capabil să efectueze și să conducă în mod eficient operațiuni complexe. Hitler nu a fost, așadar, silit să inventeze o propagandă, să elaboreze legi și să creeze un mecanism. Singurul lucru pe care trebuia să-l facă era să ia puterea.

Pentru burocrăția germană, intrarea lui Hitler în Cancelaria Reich-ului însemna că ea dispunea, de acum înainte, de toată libertatea de a începe acțiunea antievreiască. Din acel moment, tot ceea ce voia mișcarea nazistă devenea scopul întregii Germanii – deoarece așa erau atmosfera generală și așteptarea universală.

Partidul nazist – denumire prescurtată a *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter Partei* (NDSAP; Partidul național-socialist al muncitorilor germani) – și-a asumat misiunea de a îndemna la acțiune burocrățiile și ansamblul corpului social fără, însă, a indica el însuși nici un fel de modalitate specifică de realizare. În cincisprezece ani de existență, el nu a elaborat nici un plan precis pentru aplicarea ideilor sale.

Partidul fusese creat imediat după Primul Război mondial. Câțiva dintre fondatorii lui au redactat un program din douăzeci și cinci de puncte, datat 24 Februarie 1920, dintre care patru articole se refereau în mod direct sau indirect la evrei, și care au constituit singurele orientări date vreodată de nazism burocrăției:

4) Numai un frate de rasă (*Volksgenosse*) poate fi cetățean. Numai cel ce este de sânge german este frate de rasă, indiferent de religia lui. Nici un evreu nu poate fi, deci, frate de rasă.

5) Cine nu este cetățean nu poate locui în Germania decât în calitate de oaspete și trebuie să fie supus reglementărilor referitoare la străini.

- 6) Dreptul de a lua decizii privitoare la direcția și legile Statului nu poate aparține decât cetățienilor. Cerem, în consecință, ca toate funcțiile oficiale, de orice natură ar fi ele, atât în Reich cât și în Land și în comune, să fie exercitate numai de cetățeni (...).
- 8) Orice nouă sosire a unor persoane ne-germane să fie interzisă. Cerem ca toți ne-germanii sosiți în Germania începând de la 2 august 1914 să fie siliți să părăsească imediat Reich-ul german.¹

Pe de altă parte, paragraful 17 prevedea posibilitatea de a expropria bunuri și bani în interesul comunității. Aceasta dispoziție i-a neliniștit pe proprietarii care, altminteri, erau simpatizanți ai nazismului. Din propria sa autoritate, Hitler a interpretat-o ca fiind referitoare exclusiv la bunurile deținute de evrei.² Göring, al doilea conducător al partidului după Hitler, avea să dezvăluie după război faptul că programul fusese redactat de niște „oameni foarte simpli”, fără participarea sa și nici a lui Hitler.³

Abia la începutul anilor 1930 s-a organizat partidul în așa fel încât să aibă secții juridice și politice specializate. Secția de politică internă, creată la sfârșitul lui 1931, a fost încredințată unor funcționari — la început doctorului Helmut Nicolaï, apoi delegatului său Ernst von Heydebrand und der Lasa.⁴ Cei doi bărbați au început imediat să se ocupe de problemele cetățenilor, ale categoriilor de persoane care trebuiau excluse, ale reglementărilor stării civile, și de alte dificultăți administrative. Textele proiectelor lor au dispărut, însă Heydebrand a publicat în 1931 un rezumat al primelor lui concluzii. Trebuie să notăm că în acel rezumat el îi avertiza pe membrii partidului să nu se lase pradă ispitei de a deduce (sau extrage) din principiile inițiale niște consecințe care ar fi „prea înfloritoare” (*allzu grausige Folgen*).⁵

La 6 martie, Hitler fiind Cancelar de șapte săptămâni, Staatssekretär-ul Bang, de la Ministerul economiei (și membru al partidului) i-a trimis o scrisoare personală lui Lammers, șeful Cancelariei Reich-ului, pentru a-i sugera să ia anumite măsuri — mai ales să interzică imigrarea evreilor din Europa răsăriteană și să revoce schimbările de stare civilă.⁶ În același moment, un comitet particular (*Arbeitsgemeinschaft*), însă constituit, poate, la instigarea ministerului de Interne, lucra la un proiect amănunțit de legislație antievrească. Acest grup, care nu cuprindea decât unul sau doi antisemiți notorii a reușit să-și imagineze, încă dinainte, mai multe dintre măsurile ce aveau să fie luate în anii următori: spre

¹ Text din Ludwig Münz, *Führer durch die Behörden und Organisationen*, Berlin, 1939, pp. 3-4. În aceeași februarie, partidul se numea încă Deutsche Arbeiter Partei. El a fost reînnoțit în martie. Primul lui președinte (1. Vorsitzender) era Anton Drexler, însă Hitler a fost cel care a citit programul în cursul unui miting, la 24 februarie: Reginald Phelps, „Hitler als Parteiredner im Jahre 1920”, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 11 (1963) pp. 274 sqq.

² Münz, „Führer”, p. 4.

³ Maturia lui Göring, *Trial of the Major War Criminals*, vol. 9, p. 273, *Procès des grands criminels de guerre* IX, p. 297.

⁴ Regierungsrat-ul Nicolaï fusese revocat din postul său de funcționar din pricina activităților lui politice: Uwe Adam, *Judenpolitik im Dritten Reich*, Düsseldorf, 1972, p. 28. Regierungsrat-ul Heydebrand a obținut o pensionare anticipată din motive de tulburări cardiace: Elke von Repkow (Robert M. W. Kempner) *Justiz-Dammerung*, Berlin, 1932, pp. 111 (reeditată de autor în 1963). Secția de politică internă a fost încorporată în secția juridică (secție condusă de Hans Frank) în decembrie 1932: Adam, *Judenpolitik*, p. 28, nota.

⁵ Kempner, *Justiz-Dammerung* p. 110.

⁶ Sugestiile lui Bang i-au fost transmise de Lammers lui Frick, ministru de Interne, la 9 martie 1933; el le mai adăuga propunerea sa de a-i deporta pe evreii din Europa răsăriteană de naționalitate străină. La 15 martie, Frick i-a răspuns lui Lammers că el transmisese toate sugestiile și propunerile unor funcționari din ministerul său. Pentru ansamblul corespondenței, a se consulta documentul NG-902.

exemplu, concedierile, interzicerea căsătoriilor mixte, anularea modificărilor de stare civilă, instituirea unor organisme evreiești comunitare. Reexaminându-și lucrarea, comitetul a fost uimit constatând că propunerile lui ar sfârși prin a impune victimelor „o soartă grea și, în parte, nemeritată, care ar trebui, deci, ușurată în măsura posibilului” (*ein schweres, zum Ziel unverdientes und daher nach Möglichkeit zu milderndes Schicksal*)⁷.

Nu există nici un fel de motive să credem că aceste inițiative ar fi influențat prea mult birocrăția ministerială, și nici măcar că birocrăția ar fi avut întotdeauna cunoștință de ele. Aceste încercări de intervenție mai mult sau mai puțin particulare tind, mai degrabă, să ne arate că exista atât în interiorul cât și în exteriorul partidului o convergență de gândire privitoare la orientările care trebuiau alese și la obstacolele ce trebuiau depășite în domeniul problemelor evreiești. În realitate, guvernării nu aveau câtuși de puțin nevoie să li se arate calea de urmat, nici să li se dea idei și formule. La 3 octombrie 1932, adică aproximativ cu patru luni înainte de ascensiunea lui Hitler la putere, von Gayl, ministrul de Interne al Reich-ului, avea intenția să ceară obligativitatea a douăzeci de ani de rezidență în Germania pentru naturalizarea străinilor, „care aparțineau unei culturi inferioare” (*Angehörigen niederer Kultur*)⁸; el se gândea, mai ales, la evreii polonezi. La 23 decembrie 1932, exact ca și conducătorii naziști care, voind să-i diferențieze și să-i izoleze pe evrei, cereau ca orice evreu să aibă un nume evreiesc, un înalt funcționar de la ministerul de Interne al Prusiei, Hans Globke, redacta o circulară de uz exclusiv intern în care ordona administrației lui să respingă cererile de schimbare a stării civile prezentate de evrei, ce doreau, fără-ndoială, să-și ascundă originea (*ihre Abkunft... [...] zu verschleiern*)⁹. În martie-aprilie 1933, studiile ministerelor, care urmăreau să-i excludă pe evrei din funcțiile publice erau destul de înaintate pentru a permite redactarea, în scurt timp, a primelor legi antievreiești.

Totuși, partidul considera că trebuie să-și utilizeze serviciile și organizațiile pentru a crea o atmosferă care să determine guvernul, lumea afacerilor și ansamblul populației să acționeze împotriva evreilor. În acest scop el și-a înmulțit îndemnurile, manifestațiile, campaniile de boicot. În domeniul acesta, cel puțin, naziștii puteau revendica o competență exclusivă. Și, totuși, ei nu au fost la adăpost de orice critică.

Mai ales elitei intelectuale germane nu-i plăcuse niciodată „propaganda” și „dezordine”. Grosolanția tonului sau a argumentației i se părea că este semnul distinctiv al unor indivizi vulgari și fără educație. În anumite perioade scurte, cuvântul „antisemit” a dobândit o conotație peiorativă¹⁰. Dacă este adevărat că ascensiunea la putere a nazismului a determinat și în aceste medii unele veleități de raliere la discursul antievreiesc (precum, de pildă, cazul unui nobil diplomat detașat la Oslo care, cuprins de spiritul nou, și-a obligat

⁷ Adam, *Judenpolitik*, pp. 33-38.

⁸ *Ibid.*, p. 43.

⁹ Circulara Regierungsrat-ului Globke către Regierungspräsidenten (Polizeipräsident-ul Berlinului) către Landräte, către administrațiile regionale de poliție (staatliche Polizeiverwalter) și către birourile locale de poliție (*Ortspolizeibehörden*) 23 decembrie 1932; Zentralarchiv Potsdam, 15.01 RMdI 27403.

¹⁰ A se consulta, spre exemplu, scrisoarea lui Friedrich Nietzsche către Georg Brandes, 20 oct. 1888: Friedrich Nietzsche, *Werke*, ed. Karl Schlechta, 3 vol. München, 1956, vol. 3, pp. 1325-1326. Atunci când tânărul Himmler, născut dintr-o familie din clasa mijlocie, a citit pentru prima oară lucrări antisemite, reacția lui a fost foarte rezervată. A se consulta Bradley Smith, *Heinrich Himmler – A Nazi in the Making*, Stanford, 1971, pp. 74, 92.

Întreaga familie să citească un vechi roman antisemit¹¹), acest obicei s-a creat greu și a fost păstrat ușor. Iar faptul acesta a permis majorității funcționarilor de rang înalt să afirme după război, ca și cum acest lucru se înțelegea de la sine, că, în primul rând, ei nu-i urăseră niciodată pe evrei.

„Lumii bune” îi dispăcea încă și mai mult dezordinea străzii. Cu ocazia Noului An evreiesc, la 12 septembrie 1931, „cămășile negre” (SA) din Berlin hotărâseră să „se lege” de evrei la ieșirea lor din sinagogă. Dar deoarece calculasera greșit ora la care urmau să se termine ceremoniile religioase, naziștii și-au început acțiunea cu un ceas mai târziu, și au agresat numeroși ne-evrei. S-a procedat la urmăriți penale împotriva instigatorilor. Deși justiția s-a dovedit foarte îngăduitoare și blândă cu organizația nazistă, totuși episodul a fost departe de a mări prestigiul partidului¹².

Ceea ce, însă, nu i-a descurajat pe naziști, care au considerat că sosise momentul potrivit, la începutul lui 1933, pentru a lansa o campanie de violențe individuale împotriva anunitor evrei, și pentru a face apel la un boicot general. De astă dată, au avut loc reacții serioase în străinătate. Un alt boicot, îndreptat împotriva exporturilor germane, a fost sprințuit atât de ne-evrei cât și de evrei. La 27 martie, vice-cancelarul von Papen s-a văzut constrâns să scrie Camerei de comerț germano-americiane, atrăgându-i atenția că numărul „exceselor” comise împotriva unor americani se ridică la „mai puțin de o duzină”, că suie de mii de evrei nu avuseseră nimic de suferit, că marile edituri evreiești își continuau activitățile, că nu existase nici o noapte a Sfantului Bartolomeu, și așa mai departe¹³.

Ministrul Afacerilor Externe, von Neurath, a plecat la Londra în iunie 1933. În raportul său către maresăul von Hindenburg, el nota că nu reușise să regăsească în atmosfera londoneză absolut nimic din ceea ce cunoscuse cândva. În timpul întregului său sejur, problema evreiască nu încetase să se pună, mereu și mereu, și că nici unul dintre argumentele lui nu izbutise să convingă pe nimeni. Englezii îi declaraseră că, în acest domeniu, ei nu puteau fi convinși decât de sensibilitatea lor instinctivă „gefühlsmässig”. Însuși regele Angliei susținuse acest punct de vedere „într-o conversație foarte serioasă”. Și von Neurath remarcase că, în numeroase conferințe internaționale, guvernele străine își manifestaseră dezaprobarea trimițând pentru a le reprezenta niște personalități binecunoscute ca fiind de etnie evreiască¹⁴.

Comportamentul nedisciplinat al anunitor membri de partid crea și alie dificultăți. Numeroși evrei au fost maltratați, iar câțiva, omorâți. În Bavaria, poliția a arestat mai mulți membri în uniformă ai unei formațiuni naziste, așa numiți „Schutzstaffeln” („detășamente de protecție”, adică forțele SS) pentru neplăceri și daune pricinuite unor evrei. Însă respon-

¹¹ Jurnalul lui Ernst von Weizsäcker, la data din 22 aprilie 1933, în Leonidas E. Hill, ed. *Die Weizsäcker Papiere* 1933-1945, Viena și Frankfurt, 1974, p. 31. Era vorba de romanul lui Wilhelm Hauff, „Jud Süß” (Evreul Süß).

¹² Arnold Paucker, „Der Jüdische Abwehrkampf” în Werner Mosse, ed. *Enscheldungsjahr* Tübingen, 1966, pp. 478-479; P.B. Weiner, „Die Parteien der Mitte”, *ibid.*, pp. 303-304. Referitor la proces, a se consulta Kempner, *Justiz-Dämmerung*, pp. 32-33, 54-57.

¹³ Von Papen către Camera de comerț germano-americană, 27 martie 1933, D-635; „New-York Times”, 29 martie 1933. Referitor la neplăcerile și daunele suferite de americani, a se consulta raportul consulului general al Statelor Unite, Messersmith, către Secretarul de Stat, 14 martie 1933, L-198. În același sens cu scrisoarea lui von Papen: telegrama secției din Köln a Camerei de comerț americane din Germania către Camera de comerț a Statelor Unite, 25 martie 1933, RC-49.

¹⁴ Von Neurath către von Hindenburg, 19 iunie 1933, Neurath-11.

aresta un membru al forțelor SS. Afirmatia era atât de nouă, încât doctorul Hans Frank, ministrul de Justiție al Land-ului, deși era el însuși un nazist de rang înalt, a contestat, totuși, această pretenție și i-a cerut Ministrului-Președinte al Bavariei, Siebert, să discute chestiunea cu șeful forțelor SS Heinrich Himmler, și cu superiorul acestuia, șeful forțelor SA Ernst Röhm¹⁵.

La puțin timp după acest incident, în lagărul de concentrare de la Dachau, tot în Bavaria, doi germani și un evreu (doctorul Delwin Katz) au fost asasinați. Himmler și Röhm au cerut, din motive „politico-statale”, anularea urmăririlor penale întreprinse împotriva făptașilor SS. Ministrul de Interne bavarez, Wagner, și-a dat acordul, exprimându-și, totodată, speranța că nu va mai primi cereri de acest gen. Printr-o scrisoare adresată lui Frank, Wagner i-a cerut ministrului de Justiție să pună capăt procedurilor privitoare la acel lagăr, „care, scria el, primește aproape exclusiv, după cum se știe, individualități criminale (das bekanntlich fast ausschliesslich Verbrechermaturen beherbergt)”¹⁶.

Activitățile partidului au avut repercusiuni și în domeniul economic. Agitația nazistă, și mai ales boicotul, au avut ca rezultat imprevizibil zdruncinarea delicatului echilibru menținut de lumea afacerilor. La 20 august 1935, o conferință interministerială s-a întrunit în biroul lui Hjalmar Schacht, președinte al Reichsbank. Erau prezenți ministrul de Interne, Frick, ministrul de Finanțe, von Krosig; doctorul Gürtner, ministrul Justiției; ministrul Educației, Rust; mai mulți sub-secretari de Stat; și ministrul de Stat bavarez Adolf Wagner, în calitate de reprezentant al partidului¹⁷.

Schacht a deschis discuția declarând că acțiunile „ilegale” împotriva evreilor trebuiau să înceteze rapid (*dass des gesetzblose Treiben gegen das Judentum ein Ende nehmen müsse*), iar în caz contrar, el nu-și putea asuma misiunea de întărire a economiei. Printre alte exemple, el l-a citat pe responsabilul șef al campaniei de boicot, Julius Streicher, care încerca să silească firmele germane să-i concedieze pe evreii ce le reprezentau în străinătate.

Ori, a continuat Schacht, nu se putea uita că acești reprezentanți evrei erau „deosebit de dibaci”. Atunci când agentul evreu al societății de asigurare Allianz din Egipt devenise ținta tracasarilor partidului, el demisionase, pur și simplu, păstrându-și clienții; în cele din urmă, beneficiarul fusese o societate engleză. Alt exemplu: numeroase orașe — printre care și Leipzig — interziceau evreilor intrarea în băile municipale. Ce avea să se întâmple, oare, în timpul deschiderii târgului internațional? Pe de altă parte, toată această „activitate ilegală” (*gesetzblose Treiben*) provocase represalii în străinătate. O casă franceză anulasă o mare comandă făcută fabricii „de încălțăminte” Salamander. Societatea Bosch își pierduse toate piețele din America Latină. Unele persoane afirmau adesea că se pot lipsi de oamenii de afaceri evrei, dar, spuse Schacht, cei ce gândeau astfel nu dovedeau nimic altceva decât propria lor ignoranță în ceea ce privea realitățile mondiale. Evreii rămâneau indispensabili, chiar în domeniul importurilor, deoarece comerțul cu anumite produse rare — și de care armata avea nevoie — se afla în mâinile lor.

Ceea ce însemna, după opinia lui Schacht, că trebuiau condamnate toate „acțiunile izolate” (*Einzelaktionen*). De aceea el nu avea nici o obiecție la faptul că se lipeau afișe

¹⁵ Frank către Adolf Wagner, ministrul de Stat bavarez de Interne, 6 septembrie 1933, D-923. În acel moment, forțele SS făceau parte din SA, principala formație paramilitară nazistă.

¹⁶ Wagner către Frank, 29 noiembrie 1933, D-926.

¹⁷ Rezumat al conferinței Schacht despre problemele evreiești din 20 august 1935, datat 22 august 1935, NG-4067. Reichsbank, instituție de Stat, era banca centrală a Germaniei.

comerciale de genul: „Nu primul evreu”, lucrul acesta se întâmpla în mod curent și în Statele Unite. Totuși, interdicția pentru evrei de a avea acces la stațiunea termală Bad Tölz reprezenta un caz mai discutabil, iar expulzarea evreilor din Langenschwalbach, datorită acțiunii partidului, părea „extrem de discutabilă”. Dar ceea ce se petecuse la Armswalde era absolut inadmisibil. Directorul agenției locale a Reichsbank – deci, un subordonat al lui Schacht – cumpărase ceva de la un evreu, care, de altfel, luptase ca sergent al armatei germane în timpul războiului și fusese decorat cu Crucea de fier. În urma acestui fapt Streicher afisase portretul reprezentantului oficial al Reichsbank pe trei dintre panourile sale¹⁸, iar sub portret era tipărit următorul text: „Cine cumpără de la un evreu este un trădător al poporului său” (*Volksverräter*). Schacht protestase imediat pe lângă responsabilul local al partidului și a cerut afisarea pe aceleași panouri a unui text de scuze; apoi trimisese o copie a scrisorii sale celui mai înalt autorități naziste din regiune, Gauleiter-ul Kube. Deoarece nu obținuse nici un răspuns, el ordonase închiderea agenției. Schacht se simțea foarte jignit de faptul că Gauleiter-ul Kube nu considerase necesar să-i răspundă.

Apoi a intervenit ministrul de Interne, Frick. Și el, la rândul lui, considera necesar să se pună capăt „salvaticelor acțiuni izolate” (*wilde Einzelaktionen*), îndreptate împotriva evreilor. Ministrul său începuse să lucreze la redactarea unui mare număr de decrete. Problema evreiască urma să fie rezolvată prin metode rigurose legale.

Apoi sub-secretarul de Stat Wagner, vorbind în numele partidului, a declarat că și el dezaproba aceste acțiuni „salvactice”. Înșă, a adăugat el, cetățenii s-ar abține, din proprie inițiativă, de a comite asemenea acte dacă ar constata că guvernul Reich-ului lua măsuri împotriva evreilor.

Un reprezentant al Ministerului Propagandei a declarat că, din punctul său de vedere, nu exista nici un motiv să-i reproșeze lui Streicher faptul că denunțase și demascase pe acel director de agenție a Reichsbank, care încheiasă o tranzacție comercială cu un evreu. Schacht a răspuns cu indignare. El nu auzise niciodată, pe nimeni, susținând asemenea lucruri. Nefiind membru al partidului, era liber să cumpere ceea ce-i plăcea și de la cine dorea. După toate cunoștințele lui, nici o lege nu se opunea acestui lucru. În mod evident, reprezentantul Ministerului Propagandei nu știa că serviciile guvernamentale, ele însele, făceau comenzi unor evrei. Incidentul de la Armswalde era „un exemplu al celei mai mari perfidii și grosolanții” (*ein Fall höchster Perfidie und Gemeinheit*).

La sfârșitul întrunirii s-au formulat câteva concluzii: ar trebui să fie promulgată o lege pentru a împiedica crearea unor noi întreprinderi evreiești; ar fi necesar ca guvernul să se străduiască să-și păstreze comenziile pentru firmele germane; Wagner urma să prezinte propunerile partidului pentru elaborarea unor legi suplimentare. Evident, aceste rezoluții n-au avut nici un fel de consecințe reale. Interzicerea creării oricăror întreprinderi evreiești se și întâmplase; obligația pentru stat de a cumpăra numai de la germani n-a fost pusă în vigoare decât mult mai târziu; iar în ceea ce privește sugestiile suplimentare ale partidului, aceste recomandări au rămas literă moartă.

În punctul în care am ajuns, este important să arătăm ceea ce nu voia, de fapt, Schacht, și la ce anume dorea să ajungă. Schacht nu se opunea acțiunii antievreiești, el se opunea activităților „salvactice” ale partidului. El prefera calea „legală”: sau, altfel spus, voia să aibă certitudin, deoarece incertitudinea era dăunătoare pentru afaceri. Schacht nu s-a opus

18 „Stimmereckasten”: panouri folosite de Streicher pentru a populariza textele cele mai defăimătoare publicate în ziarul său.

niciodată decretelor antievreiești¹⁹; dimpotrivă, se bucura când apăreau și se enerva atunci când elaborarea și aplicarea lor întârzia²⁰; pentru a putea stăpâni mecanismele financiare, el avea absolută nevoie să acționeze într-o deplină „claritate“.

La 4 octombrie 1935, Streicher, personal, afirma că problema evreiască era pe cale de a fi rezolvată „bucată cu bucată“, conform metodelor legale. Oamenii, care înțelegeau anvergura uriașă a recentelor decrete, nu aveau să mai comită, de acum înainte, asemenea acțiuni săcâitoare și derizorii. „Noi nu spargem geamuri, declara el, și nu-i ciomăgim pe evrei. Nu avem nevoie să facem aceste lucruri. Cine se dedă la acest gen de acțiuni izolate (*Einzelaktinen*) este un dușman al statului, un provocator, poate chiar un evreu (*oder gar ein Jude*)²¹. Înșă, în noiembrie 1938, un eveniment neașteptat a provocat un derapaj de primă mărime.

Anumite secțiuni ale partidului au început să se agite, apoi au declanșat brusc o explozie de violență, ale cărei consecințe au fost mult mai grave decât cele ale acțiunilor „sălbatică“ din 1933. Trebuie să realizăm că aceste violențe s-au produs în al șaselea an de regim nazist, atunci când nu mai era nevoie, și încă de multă vreme, să i se arate și să i se demonstreze birocrăției care anume erau „aspirațiile poporului“, de vreme ce se și promulgaseră multe duzini de decrete antievreiești, și deoarece se mai pregăteau încă multe altele. Astăzi noi cunoaștem adevăratele motive ale acestei dezlănțuiri. Cu excepția forțelor SS, partidul nu mai avea nici un fel de influență asupra deciziilor referitoare la problema evreiască. Mai ales „cămășile negre“ (forțele SA) dar și aparatul de propagandă fuseseră lăsate de o parte. Pentru ei, violențele din 1938 reprezentau un mijloc de a cuceri o parte din putere. Oamenii partidului voiau să-și aibă, și ei, locul lor în procesul de exterminare a evreilor; însă au eșuat într-un mod jalnic.

La 9 noiembrie 1938, în localurile ambasadei Germaniei de la Paris, tânărul evreu Herschel Grynzspan a ucis un diplomat german de rangul doi, pe Legationsrat (consilier de legatie) vom Rath. Asasinatul respectiv nu era primul de acest gen. Aproximativ cu trei ani înainte, un student talmudist îl împușcase mortal pe șeful ramurii elvețiene a partidului nazist.²² Acest asasinat nu a avut repercusiuni, însă cel de la Paris i-a servit ca pretext partidului, care căuta un prilej pentru a acționa. La 9 noiembrie, pe seară, la München, doctorul Josef Goebbels, ministrul Propagandei, a informat un grup de conducători naziști că niște răzmerițe antievreiești izbucniseră în districtele Kurzhessen (Hesse-Cassel) și Magdeburg-Anhalt. Goebbels a adăugat că, la sugestia lui, Führer-ul (Hitler) hotărâse în cazul în care mișcarea s-ar extinde în mod spontan în întregul Reich, să nu se întreprindă nimic pentru a o descuraja. Responsabilii naziști au ascultat foarte atenți aceste cuvinte. Pentru ei, ceea ce spunea Goebbels nu putea însemna decât un singur lucru: partidul trebuia să se angajeze și să execute întreaga „afacere“, fără să se observe că el era implicat²³.

¹⁹ Interogatoriul lui Hjalmar Schacht, 17 octombrie 1945, PS-3729. În această mărturie declara că decretelor antievreiești „nu erau destul de importante pentru a risca o ruptură“ cu Hitler.

²⁰ Schacht către Frick, 30 octombrie 1935, NG-4067. În această scrisoare Schacht protestează împotriva întârzierii apariției anumitor reglementări de aplicare a măsurilor antievreiești.

²¹ Discursul ținut de Streicher în fața unei adunări a Frontului german al muncii, 4 octombrie 1935, M-35. Frontul era o organizație a partidului nazist.

²² David Frankfurter „I Kill a Nazi Gauleiter“, *Commentary*, Februarie 1950, pp. 133-141. De fapt, Wilhelm Gustloff, nazistul asasinat, nu era un Gauleiter, ci un Landesgruppenleiter. Un Gauleiter era un conducător regional al partidului în interiorul Reich-ului; un Landesgruppenleiter, șeful unui grup de Germani naziști dintr-o țară străină.

²³ Raportul lui Walter Buch, președintele Tribunalului partidului, adresat lui Hermann Göring, 13 februarie 1939, PS-3063.

Violențele îndreptate împotriva evreilor s-au propagat cu o rapiditate fulgerătoare. Conducerea SA a ordonat trupelor sale să incendieze sistematic toate sinagogile din țară²⁴. Fortele SS în uniformă neagră și poliția oficială nu fuseseră informate. Dar în cursul nopții, într-o conferință în biroul său, a primit la orele 23 și 15 un apel telefonic: Goebbels, aflat el, hotărâse să declanșeze un pogrom. Șeful forțelor SS și al Poliției a sosit la ora unu dimineața, apoi a ordonat forțelor lui să intre în acțiune pentru a împiedica jaful generalizat și, în al doilea rând, pentru a mări cu vreo douăzeci de mii de evrei „populația” lagărelor lui de concentrare²⁵.

După ce și-a rezolvat problemele urgente, a dictat un memorandum menit să fie depus în arhivele sale, în care și-a exprimat reacțiile personale față de inițiativa lui Goebbels. Textul spunea următoarele:

„Ordinul a fost dat de Direcția de Propagandă și am impresia că Goebbels, cu seica lui de putere, pe care o cunosc de multă vreme, și cu țeasta sa goală (*Hohlköpfigkeit*), a lansat această operațiune, tocmai într-un moment în care situația internațională este foarte gravă. (...) Când l-am întrebat pe Führer ce opinie are despre acțiune, mi s-a părut că nu știa nimic despre evenimentele”²⁶.

Reacția lui Himmler pare să fi fost, de fapt, moderată. Deși prefera, în general, să albaș naziști de rang înalt n-au lăsat-o să treacă atât de ușor. Atunci când Walter Funk, care a fost inițiativa deciziilor, Himmler avea, totuși, ceva de căștigat din această „afacere”. Însa alți naziști de rang înalt n-au lăsat-o să treacă atât de ușor. Atunci când Walter Funk, care a fost chemat la telefon pe ministrul Propagandei și l-a apostrofat cu violență:

„Ești nebun, Goebbels, ar fi spus Funk. Să faci asemenea porcării! (Schweinereien!) Ji vine să-ți fie rușine că ești german. Suntem pe cale de a ne pierde tot prestigiul în străinătate. Eu muncesc zi și noapte pentru a păstra bogăția țării, iar dumină, chiar dacă nu-ți dai seama de lucrul ăsta, ești pe cale s-o arunci pe fereastră. Dacă această poveste nu se oprește imediat, eu, unul, mă spăl pe mâini de toată murdăria asta”. (werfe ich den ganzen Dreck hin)²⁷.

²⁴ A se consulta șase rapoarte ale unor brigăzi SA, date din 10 și 11 noiembrie 1938, referitoare la distrugerea sinagogilor PS-1721.

²⁵ Affidavit al Hauptsturmführer-ului Luipold Schallermeyer, 5 iulie 1946, SS (A)-5. Schallermeyer era asistentul personal al lui Wolff. La 11 noiembrie 1938, Șeful Poliției de securitate Heydrich i-a raportat lui Göring efectuarea unui număr de 20.000 de arestări. Numărul final a fost, totuși, mai mare. Din Austria și din Germania de Sud 10.911 evrei au fost deportați la Dachau. Anthony Read și David Fischer, „Kristallnacht” (New-York, 1989) p. 112. Iar numărul pentru Buchenwald, care-i primea pe evreii din Germania Centrală, era 9.828. Harry Stein „Evreii din Buchenwald 1937-1942 (Gedenkstätte Buchenwald, 1992) p. 41. Sachsenhausen, care a fost destinată evreilor din Germania de Nord (inclusiv Berlin) avea 457 de „locuitori” evrei la 10 noiembrie 1938 și 6.471 la 21 noiembrie a aceluiași an, ceea ce ne indică sosirea unui număr de deportați mai mare de 6.000.

Arhivele Naționale Mahn-und Gedenkstätte Sachsenhausen, R201, Mapa 3. Arestările au depășit numărul celor trimiși în lagăre. Din cei 6.547 capturați la Viena, 3.700 au fost transportați la Dachau 17/18 noiembrie. Hans Satrian și Hans Witte: „Und Keiner war dabei” (Viena, 1988) p. 160. Mai multe sute de evrei au murit în cele trei lagăre. Toți, cu excepția unui număr mic, au fost eliberați după câteva luni. A se consulta Stein *Juden in Buchenwald* p. 50 și *Sachsenhausen*, R 201, Mapa 4.

²⁶ Affidavit lui Schallermeyer, 5 iulie 1946, SS (A)-5.

²⁷ Affidavit al Louisei Funk, 5 noiembrie 1945, Funk-3. Declaranta, soție a ministrului Economiei, ne

asigura că ar fi auzit convorbirea telefonică. Totuși, ne putem îndoi într-o anumită măsură de faptul că Funk, care lucra la ministrul Propagandei cu gradul de Staatssekretär s-ar fi adresat fostului său patron pe un ton atât de

În ceea ce-l privește pe Göring, care călătorea în momentul declanșării violențelor, el n-a știut nimic pe moment și nu a aflat știrea decât atunci când a ajuns la gara din Berlin. Fără să piardă nici o clipă, el s-a dus să-i spună lui Hitler că Goebbels era, într-adevăr, prea iresponsabil și că efectele asupra economiei, mai ales asupra „spiritului de conservare” a resurselor urmau să fie catastrofale. Hitler „i-a găsit lui Goebbels câteva scuze” dar a fost de acord că acest gen de lucruri nu trebuiau să se mai repete. În aceeași zi 10 noiembrie, Göring și Hitler au avut o a doua discuție, de astă dată în prezența lui Goebbels. Responsabilul pentru propagandă s-a lansat în „pălăvrăgeala lui obișnuită”. Nu era primul asasinat comis de un evreu, asemenea lucruri nu puteau fi tolerate. Apoi Goebbels a făcut o propunere care l-a uluit pe Göring. Evreii, a spus el, trebuiau să plătească o amendă. „El voia chiar ca această amendă să fie percepută de fiecare Gau, (organizație regională a partidului) și a pomenit o sumă aproape de necrezut”. Göring i-a răspuns că era imposibil să se acționeze în acest fel. Dat fiind că Herr Goebbels și Gauleiter-ul (șeful regional al partidului) Berlinului, și că Gau-ul său avea cel mai mare număr de evrei, el urma să apară, într-un mod prea evident ca fiind „principalul interesat”. Dacă era necesar să se ajungă la o asemenea măsură, atunci statul ar trebui să perceapă amendă. Hitler a fost de acord; după câteva schimburi de argumente „într-un sens sau într-altul”, cei trei bărbați au stabilit suma amenzii la un miliard de reichsmarks²⁸.

Goebbels pierduse partida. Speranțele sale fuseseră nimicite, iar pasiunea lui pentru putere rămăsese nesatisfăcută; i se smulsesse prada din dinți. Ulterior, nu va mai fi necesar să vorbim despre el. Deși a făcut unele încercări pentru a reveni în prim plan, el nu a reușit niciodată să joace un rol foarte important în procesul de exterminare a evreilor. În calitatea sa de Gauleiter al Berlinului, Goebbels va avea, uneori, cuvântul său de spus referitor la deportarea evreilor din capitală; iar în calitatea lui de ministru al Propagandei și șef al biroului de propagandă al partidului, el a rămas principalul furnizor de discursuri; însă chiar și în această funcție, a fost obligat să cedeze în fața unor concurenți. Ministrul Propagandei era una dintre personalitățile cele mai nepopulare printre funcționarii germani, deoarece el crease o mulțime de probleme de care ei s-ar fi lipsit bucuroși.

Printre repercusiunile foarte neplăcute, cele mai grave au fost reacțiile din străinătate. Presa mondială a criticat cu severitate faptele, negocierile diplomatice au fost perturbate, iar boicotarea produselor germane, până atunci destul de puțin eficientă, s-a intensificat în mod limpede.

Din Washington, ambasadorul Dieckhoff scria Ministerului de Externe: „Furtuna care s-a dezlănțuit actualmente cu furie în Statele Unite se va potoli într-un viitor previzibil; atunci vom putea să ne reluăm munca”. Până la acest 10 noiembrie 1938, o mare parte a poporului american rămăsese indiferentă față de campania antigermană. Însă, de acum înainte, atmosfera s-a schimbat. Nu numai evreii erau indignați, ci și toate curente de opinie și toate straturile sociale au fost cuprinse de indignare; inclusiv Germano-Americanii.

²⁸ Mărturia lui Göring, *Trial of the Major War Criminals IX*, 276-278, *Procès des grands criminels de guerre IX*, pp. 300-301. La cursul oficial, un miliard de reichsmarks echivala cu 400.000.000 de dolari. În Italia vecină, ministrul de Externe, Ciano, nota în jurnalul său un comentariu interesant făcut în particular de Mussolini despre „amendă”: „Ducele a criticat decizia germană de a impune o amendă de o mie de milioane de mărci. El este de acord cu represaliile personalizate, însă consideră că a evalua viața lui vom Rath la șapte mii de milioane de lire este excesiv. Sau, mai degrabă, absurd”. Galeazzo Ciano, „Ciano's Hidden Diary 1937-1938”, New York, 1953, la data de 13 noiembrie, p. 194; trad. fr. *Journal politique 1937-1938*, Paris, 1949. Chestiunea „amenzii” va fi reluată, analizată și studiată la capitolul care cercetează exproprierea.

Din lumea întreagă se revărsau la Ministerul de Externe rapoarte care aveau același conținut³⁰.

„Ceea ce mă tulbură în mod deosebit”, continua ambasadorul „este faptul că, excepciune făcând, nu mai vedeam o atitudine de ostilitate generală a înăbușării, cel puțin în mod semnificativ campania de boicotare a produselor germane, astfel încât, cel puțin pentru o vreme, nu vom putea negocia contracte comerciale”²⁹.

Dacă diplomații au întâmpinat, ca represalii, dificultăți, încercările cele mai amare au fost îndurate de exportatori, de experți armamentului, de toți cei ce erau interesați de problema divizelor străine. Boicoul, din cauza căruia, de câțiva vreme, exporturile germane aveau să sufere în anumite țări, nu depășise, totuși nivelul simplilor consumatori; el cruța firmele evreiești din Germania, și ne-evreii care observaseră acest lucru erau foarte puțini la număr. Într-o ocazie, în schimb, odată cu Noaptea de Cristal, pentru prima dată, mulți comercianți cu micul-gros (cu amănuntul), angroșiști și importatori s-au raliat

boicoului. În practică, această evoluție s-a tradus printr-un val de rezilieri de contracte, mai ales articolelor din piele și cea a jucăriilor. O fabrică de jucării se văzuse complet înlăturată de pe piața engleză, iar o altă, de pe piața Statelor Unite. În același timp, eliminarea progresivă a întreprinderilor evreiești din Germania a determinat pierderea unei mari părți din divizele pe care ele le aduceau. Spre exemplu, după arestarea proprietarului evreu a unei firme importante, noua direcțiune „ariană” a suportat anularea unei comenzi de 600.000 de măști, ce fusese negociată și aproape semnată înainte de pogrom. Faptul cel mai dureros a fost, totuși, ruperea relațiilor dintre întreprinderile „ariene” din Germania și întreprinderile „ariene” din străinătate. Germanii nu reușeau absolut deloc să-și închipuie motivele care-i determinau pe oameni să se alăture boicoului; și totuși lucrul acesta se producea. În țările de Jos, una dintre marile societăți de import-export, Stockes en Zoonen din Amsterdam, care, până atunci, reprezentase niște firme atât de importante precum Krupp, DKW, BMW și filiala germană a companiei Ford, a pus capăt tuturor con-

²⁹ Dieckhoff către Ministerul Afacerilor Externe, 14 noiembrie 1938, *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik, 1918-1945*, seria D, vol. 4, Nr. 501. Traducerea engleză, *Documents on German Foreign Policy*, 1918-1945, aceeași serie, vol. 4 Nr. 501.
³⁰ A se consulta, de exemplu, raportul legației germane din Uruguay (semnat Dangelmann) către Ministerul Afacerilor Externe, 11 noiembrie 1938, NG-3235.
³¹ Raportul Statului-major economic de apărare a fost ulterior înlocuit de Biroul economic și armamentului W/1.149a. Statul-major economic de apărare a fost ulterior înlocuit de Biroul economic și armamentului (Wirtschafts-Rüstungsamt, prescurtat W/R).

Era limpede că violențele făcuseră ca Germania să piardă, întâi și-ntâi, o mare parte din simpatiile de care ea se bucura în lume. A doua consecință a fost problema pagubelor materiale provocate pe teritoriul național³².

La 12 noiembrie, adică două zile după evenimente, Göring a convocat o conferință, care trebuia să evalueze daunele și să încerce să rezolve chestiunea. Au fost convocați ministrul Economiei, Funk; cel al Propagandei, Goebbels; cel al Finanțelor, von Krosigk; Hilgard, ce reprezenta companiile de asigurări germane; Heydrich, șeful Serviciului de securitate; Daluge, locotenent general al poliției, Wörmann, în numele Ministerului de Externe; și numeroase alte personalități interesate³³. Göring a deschis ședința printr-o declarație energică:

„M-am plictisit, a spus el, de aceste manifestații. Ele nu fac rău evreilor, ci mie, deoarece eu sunt autoritatea responsabilă pentru coordonarea economiei germane. Dacă astăzi se distruge o prăvălie evreiască, dacă se aruncă mărfuri în stradă, societatea de asigurări va trebui să plătească pagubele, iar evreul nu va pierde nimic (...) Este absurd să jefuiești un întreg antrepozit evreiesc și să-l incendiezi, pentru ca, ulterior, o companie germană de asigurări să fie silită să achite daunele. Și se ard mărfuri de care eu am o disperată nevoie, baloturi întregi de veșminte și încă nu mai știu ce, iar toate acestea mie îmi lipsesc. Aș putea tot atât de bine să dau foc materiilor prime înainte ca ele să fi sosit“.

Apoi a fost poftit să intre Hilgard, expertul în asigurări. Expunerea sa ne reamintește întrucâtva *Klosterneuburger Chronik* din Evul Mediu, care, tocmai, recunoștea cu neplăcere faptul că distrugerile provocate de niște violențe dezlănțuite în cartierul evreiesc din Viena dăunaseră mai mult creștinilor decât evreilor, deoarece se distruseseră mai ales bunuri care aparținuseră unor creștini, și care fuseseră depuse ca amanet în prăvăliile cămătarilor evrei. În 1938, Hilgard relua, într-o oarecare măsură, străvechiul refren. Vitrinele sparte erau asigurate pentru o sumă echivalentă cu aproximativ 6 milioane de dolari; și întrucât cele mai costisitoare proveneau din uzine belgiene, cel puțin jumătate din suma totală va trebui să fie achitată în devize. Ba mai rău decât atât, aceste vitrine aparțineau, în general, nu comercianților evrei, ci proprietarilor germani ai imobilelor. O problemă asemănătoare se pune și pentru o mare parte din bunurile de consum jefuite. De exemplu, pagubele pricinuite numai bijuteriei Margraf erau evaluate la 1,7 milioane de dolari.

Atunci Göring a întrerupt expunerea. „Daluge și Heydrich, a exclamat el, va trebui să-mi aduceți aceste bijuterii, n-aveți decât să organizați niște razii complete!“ Heydrich i-a răspuns că recuperarea lor nu va fi chiar atât de ușoară. Se aruncaseră în stradă grămezi întregi de lucruri și „firește, mulțimea se năpustise să adune blănurile de vizon, de sconcs etc. Toate acestea vor fi foarte greu de regăsit. Chiar și copiii își umpluseră buzunarele, așa, numai ca să se joace“. Și Heydrich a adăugat sarcastic, vizându-l pe Goebbels: „Se sugerează ca tineretul hitlerist să nu fie folosit în aceste treburile, și nici să nu participe la ele, fără ca partidul să fie informat.“

³² Unele rapoarte – incomplete – dădeau cifrele următoare: 815 magazine distruse; 171 case incendiate; 191 sinagogi arse; 14 capele din cimitire, săli pentru adunări comunitare și clădiri de același gen dărâmate. Douăzeci de mii de evrei au fost arestați, treizeci și șase uciși, iar alți treizeci și șase grav răniți. Heydrich către Göring, 11 noiembrie 1938, PS-3058.

³³ Minute ale conferinței Göring, 12 noiembrie 1938, PS-1816. Minutele sunt împărțite în șapte părți, dintre care trei (II, IV și VI) lipsesc.

- 34 A se consulta directiva Poliției de Stat din Darmstadt (Gestapo), 7 decembrie 1938, D-183.
 35 Decret semnat de Göring, 12 noiembrie 1938, RGBI I, 1581.
 36 Decret semnat de von Krosigk, 21 noiembrie 1938, RGBI I, 1638.

„Hilgard: N-am nici un motiv să zămbesc. Faptul că nu vom plăti anuimate despăgu-biri, să fie considerat un beneficiu!
 Göring: O clipă! Dacă legea vă obligă să plătiți cinci milioane și, dintr-o dată, apare un inger sub forma, de pildă, a oarecui corpulent meșteșugar, și vă spune că puteți păstra un milion, atunci, fir-ar să fie, ce anume vă împiedică să considerați acest lucru un beneficiu? Ar trebui să împărțiți suma cu mine – sau dați-i lucrului acestuia altă

asigurări” (...) Domnule Hilgard, a adăugat el, puteți să zămbiți”.
 deoarece ele nu vor trebui să plătească în totalitate pentru daunele suferite de clienții bine, va rămâne, în cele din urmă, un mic beneficiu pentru societățile de asigurare, conform celei de a cincea părți a minuterilor, Göring a declarat apoi că „dacă ne gândim care ar fi „absolut necesar”. Darea de seamă a conferinței prezintă aici o lacună; dar promisiunea că se va face un gest în privința „micilor” societăți – însă numai în cazul în care „nici măcar să viseze” un asemenea „cadou”. În cursul discuției, Hilgard a obținut, totuși, guvernul va compensa pierderile acestora prin unele viramente secrete. Dar Göring nu voia caz contrar, clienții n-ar mai avea încredere în asigurările germane. Înă el sperase că pagubelor asigurate. Hilgard a recunoscut că societățile trebuiau să se execute, întrucât, în cele din urmă, companiilor de asigurare le-a revenit obligația de a-și asuma povara din coia-parte pe care trebuia s-o dea în contul amenzi de un miliard de mărci³⁶.
 ulterior, avea să-i autorizeze pe evreii interesați să scadă costurile respectivei reparații față reparațiile necesare „pentru a reda străzii aspectul ei normal”³⁵; totuși, un decret direct, iar în ceea ce-i privea pe proprietarii evrei ai localurilor avariate, ei vor fi obligați să indemnitizările urmau să revină Reich-ul, căruia societățile de asigurare le vor achita bursate de societățile de asigurare. În sfârșit, în cazul bunurilor evreiești asigurate, asigurate (în principal, geamurile vitrinelor și baloturile de mărfuri depozitate) vor fi răm-găsea un obiect, acesta avea să fie confiscat de Stat³⁴. În al doilea rând, bunurile germane prăzi jefuite nu vor fi, în nici un caz, predare proprietarilor evrei; dacă, din întâmplare, se asigurate vor rămâne definitiv pierdute pentru evrei, apoi: bijuteriile, blănurile sau alte sau, mai exact, au împărțit pierderile în categorii. În primul rând, bunurile evreiești ne-Apoi participanții au determinat modul de reglementare și de achitare a pagubelor –

„Hilgard: Va fi necesar să fie, și ele, ram-bursate.
 Göring (către Heydrich): Aș fi preferat ca voi să fi omorât două sute de evrei, în loc să distrugem asemenea valori.
 Heydrich: Sunt treizeci și cinci de morți”.

Reluându-și darea de seamă contabilă, Hilgard a declarat că totalul pagubelor imobiliare se ridică la aproximativ 25 de milioane de reichsmarks. Heydrich a emis părerea că dacă s-ar mai adăuga și pierderile de bunuri de consum, minus valorile fiscale precum și alte prejudicii indirecte, suma ar fi de sute de milioane. 7.500 de magazine, a precizat el, fuseseră jefuite, pur și simplu goale. Daluege a explicat cu minuție că, în multe cazuri, produsele din prăvălii nu aparțineau comercianților, ci rămăneau proprietatea angroșisților germani.

denumire, dacă doriți. N-am decât să mă uit la dumneavoastră ca să văd că râdeți în sinea dumneavoastră. Da, râdeți în hohote. Ați dat o mare lovitură.

(Întrerupere: Să cerem o taxă pentru daunele pricinuite de violențe, plătită de către asigurări.)“

Hilgard a replicat că, după opinia lui, cel ce plătea factura era, totuși, „onorabilul comerciant german“, și că societățile de asigurare rămâneau în pierdere. „Așa este, a exclamat el, așa rămâne, și nimeni nu mă va convinge de contrariul“.

„Göring: Ei, atunci, faceți ceva ca să se spargă mai puține geamuri! Doar și dumneavoastră faceți parte din popor!“

Pogromul inițiat de Goebbels punea o a treia problemă, cea a distrugerii sinagogilor. În comparație cu repercusiunile din străinătate și cu toate cererile de indemnizație, ea era relativ minoră. Sinagogile nefiindu-i de nici un folos, Göring nu le considera ca proprietate germană. Însă ruinele erau foarte jenante. După o lungă corespondență, ministrul Cultelor a descoperit o soluție: în virtutea legislației referitoare la imobile, comunitățile evreiești au fost obligate să ridice dărâmăturile³⁷.

A patra problemă ce trebuia rezolvată era cea a proceselor pe care le-ar fi putut intenta evreei în fața tribunalelor. Ministrul de Justiție a procedat, însă, după cum se cuvine, notărând prin decret că evreei de naționalitate germană nu aveau nici un drept la reparații în orice chestiune rezultată din „incidentele“ petrecute la 8-10 noiembrie³⁸. Dar, firește, evreei străini, care avuseseră neplăceri sau suferiseră pagube, urmau să recurgă la intervențiile diplomatice pentru a cere indemnizații statului. „Îndată ce *Itic** a ieșit din casa lui“, bombănea Göring, „ar trebui să fie tratat ca un adevărat polonez!“. Însă nu știa cum să iasă din impas. Atunci când, în cursul conferinței, reprezentantul Ministerului de Externe a făcut observația că Germania întâmpina dificultăți din partea unor țări ca Statele Unite, care aveau mijloacele de a recurge la represalii, Göring i-a răspuns că Statele Unite erau „un stat de gangsteri“ și că ar fi trebuit de multă vreme să fie lichidate acolo investițiile germane. „Însă, oricare-ar fi, a recunoscut el, aveți dreptate domnule Wörmann; aceasta este o chestiune căreia trebuie să i se acorde importanță“³⁹.

A cincea și ultima problemă era, în anumite privințe, cea mai grea. În timpul dezlănțuirii violențelor fuseseră comise multe acte, pe care Codul Penal le califica drept crime. Se furaseră bunuri personale fără ca, ulterior, ele să fie predate statului; fuseseră violate multe femei, și ucisi numeroși bărbați. De la data de 13 până la 26 ianuarie, ministrul Justiției, Gürtner, i-a întrunit într-o conferință pe procurorii celor mai înalte Curți, cu scopul de a studia chestiunea. Staatssekretär-ul Freisler, care ocupa rangul doi în ierarhia ministerului, a explicat că faptele se prezentau sub două aspecte diferite, că trebuia să se facă o deosebire între urmărirea întreprinsă împotriva membrilor de partid și urmărirea penală împotriva celor ce nu erau membri ai partidului. În ceea ce-i privea pe aceștia din urmă, mașinăria judiciară putea să acționeze imediat, fără, însă, „a striga în gura mare“ acest lucru. Gürtner a făcut observația că trebuia urmărit numai „vânatul mare“. Era necesar, de exemplu, ca justiția să se ocupe de violuri; dar se puteau clasa chestiunile

³⁷ Circulară a Ministerului Cultelor, datând probabil din martie 1939, NG-26. A se consulta de asemenea corespondența care se află în documentele NG-2088, NG-2089 și NG-2090.

³⁸ Decret semnat de Stuckart, Hess, Schlegelberger și Reinhardt, 18 martie 1939, RGB I, 614.

³⁹ Minutele conferinței Göring, 12 noiembrie 1938, PS-1816.

minore ca, de pildă, însușirea cătorva cutii de conserve. Oberstaatsanwalt Joel (un procuror) a admis că nu era indispensabil să se intenționeze un proces pentru furtul unor izmene. În plus, trebuia să se ia în considerare faptul că ispită era mare, nevoia evidentă, iar instigația din exterior stabilită. Iar în ceea ce-l privea pe membrii partidului, nu se puteau începe procedurile decât după excluderea lor din partid, cu excepția cazului că s-ar ține seama de principiul ierarhiei: nu există, oare, prezumția legală că ei acționaseră conform ordinilor primite⁴⁰?

În Februarie 1939, Tribunalul suprem al partidului s-a întrunit pentru a decide soarta unui număr de treizeci de națiști care înfăptuiseră „excese”. În raportul său către Göring, Buch, șeful acestui organism, a reluat ca circumstanță atenuantă faptul că pogromul nu fusese spontan, ci organizat. Dintre acești treizeci de bărbați, douăzeci și șase ucisese răzvrătiți. Nici unul n-a fost exclus, iar tribunalul partidului a cerut Ministerului Justiției sistarea tuturor urmărilor în fața instanțelor criminale oficiale, deoarece el nu descoperise la nici unul dintre ei motivații „josnice”. Chiar dacă acționaseră fără să fi primit ordine, ei avuseseră conștiința că scopul pogromului fusese de a împlini o îndreptățită răzbunare. Sau li se ordonase să ucidă, sau fuseseră împinși de ură. În consecință, excluderea și urmărirea penală ar fi nejustificate. Însă cei patru bărbați care violaseră femeii au fost „izgoniți” din partid și predați tribunalelor obișnuite. Pogromul nu putea justifica crimele acestea de natură morală; în aceste cazuri, era vorba de niște indivizi care nu văzuseră în răscoala antievrească decât un pretext pentru a-și dezlanța și sălășile instinctele rele⁴¹.

Întreaga birocrație germană, și împreună cu ea, majoritatea conducătorilor partidului, au avut în fața pogromului lui Goebbels o reacție de mare neplăcere și de umilință.

Cu toți aveau impresia că repercusiunile din străinătate, ruinele sinagogilor vizibile în toate marile orașe, daunele pricinuite proprietății, exigențele evreilor străini, și, în sfârșit, problema „exceselor”, depășiseră termenii contractului. La încheierea conferinței din 12 noiembrie 1938, Göring declarase: „Odată pentru totdeauna, vreau să elimin acțiunile izolate.” (Einzeldaktionen). Puțin timp după aceea, cu prilejul unei adunări a Gauleiterilor, el și-a afirmat din nou ostilitatea față de pogromuri. Fără a mai ține seama și de foarte proastă impresie pe care o făceau în străinătate, violențele, după opinia lui, eliberau, dezlanțându-le, „instinctele nedemne”⁴².

În realitate, pogromurile din noiembrie 1938 au constituit ultima ocazie lăsată violenței antievreiești să se dezlanțeze pe străzile germane. Atunci când, în septembrie 1941, Ministerul Propagandei a promulgat decretul care ordona „însemnarea” evreilor cu steaua galbenă, Bormann, șeful cancelariei partidului, a avut grija să dea asemenea ordine încă să se evite orice posibilă repetare a „manifestărilor” din 1938. Ar fi un lucru nedemn de „mișcare”, dacă membrii ei s-ar deda la violențe asupra unor evrei luați în mod individual („wenn ihre Angehörigen sich an einzeln Juden vergriffen würden”); asemenea acțiune a ordonat el „sunt și rămân strict interzise”⁴³.

Dacă toți conducătorii, cu excepția lui Goebbels, erau șocați, sau chiar îngroziți de pogromuri și de violențele dezlanțate pe străzi, faptul se datoră doar motivului că acest

⁴⁰ Sumarul Conferinței juridice, 23-26 ianuarie 1939 (semnat Leinert), NG-1566. A se consulta de asemenea, sumarul Conferinței judecătorești 1 februarie 1939, NG-629.

⁴¹ Buch către Göring, 13 februarie 1939, PS-3063. Vom regăsi și în alte capitole această deosebire de fond dintre motivațiile „idealiste” și cele „egoiste”.

⁴² Affidavit-ul doctorului Siegfried Uiberreither (Gauleiter al Stryei) 27 februarie 1946, Göring-38. ⁴³ Instrucțiunile Amstelster-ului Rüberg, de la Auslands-Organisation (organizația partidului pentru străinătate) 20 septembrie 1941, reproducând ordinul lui Bormann, NG-1672.

gen de „acțiuni“ le scăpau de sub control. Pentru că, dacă se lăsa populației frâu liber, se pierdea, în mod inevitabil, posibilitatea de a stăpâni situația. Pogromurile costau prea scump, și, în cele din urmă, nu serveau la nimic. În consecință, acțiunile partidului din cursul anilor 1930 au inspirat întregii birocratii germane același raționament. Membru al partidului sau nu, fiecăruia responsabil oficial a fost, de atunci, convins că măsurile împotriva evreilor trebuiau să fie concepute în mod sistematic și că, dimpotrivă, nu trebuiau lăsați, în nici un caz, niște amatori, precum Goebbels sau alți agitatori, să se amestece în „afacere“. Tot de atunci, responsabilii vor acționa în deplină „legalitate“ – adică, de fapt, vor folosi metodele îndelung încercate, care vor permite ca totul să se planifice foarte corect și în întregime prin rapoarte, schimburi de corespondență și conferințe. Din acest moment, s-au cântărit cu grijă aspectele pozitive și negative ale fiecărui proiect, și s-a evitat orice acțiune precipitată. Birocrația a luat lucrurile în propriile ei mâini, ceea ce a constituit de fapt, procesul birocratic de exterminare a evreilor, proces care, pas cu pas, a reușit în cele din urmă, să ucidă cinci milioane de oameni⁴⁴.

În fața tuturor acestor violențe, cum au reacționat evreii? În mod destul de ciudat, ei au adoptat față de excesele partidului, și anume chiar în punctele cruciale, niște atitudini paralele cu cele ale birocratiei. În decursul anilor care au precedat ascensiunea lui Hitler la putere, evreii s-au abținut cu strășnicie să-l atace la modul verbal⁴⁵; ei au refuzat să manifesteze pe străzi, atât alături de social-democrați, cât și alături de comuniști⁴⁶. În 1933, organizațiile evreiești s-au grăbit, urmând exemplul vice-cancelarului von Papen, să condamne manifestările care aveau loc în străinătate, precum și „propaganda atrocității“. Uniunea națională a foștilor combatanți evrei i-a atacat cu violență pe emigranții care-i părăsiseră pe frații lor evrei și care, acum, „comod adăpostiți, aruncau săgeți“, spre marele prejudiciu al Germaniei și al evreilor germani⁴⁷.

Central-Verein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens (Asociația centrală a cetățenilor germani de religie iudaică), principala organizație a evreilor asimilaționiști, a declarat cu indignare: „Nimeni nu poate contesta că patria noastră este Germania (...) și faptul că luptând până la victorie, noi dăm o bătălie germană, nicidecum una evreiască egoistă“⁴⁸. Evreii erau convinși că urmau să trăiască timpuri foarte grele, însă nu-și

⁴⁴ Printr-o ironie a istoriei, Hitler însuși, a fost cel care a stabilit, în prima lui scriere antisemită, deosebirea dintre antisemitul emoțional (*gefühlsmässigen*) – a cărui expresie extremă era pogromul – și antisemitismul rațional (*Vernunft*) care, aplicat de un guvern puternic, putea reuși să ia măsuri planificate împotriva evreilor, și, în cele din urmă, să-i elimine total (*Entfernung*): Hitler (în calitate de soldat de clasa întâi, încadrat într-o unitate de informații și propagandă a Reichwehrguppenkommando 4, la München) către superiorul său, căpitanul Karl Mayr, 16 sept. 1919. Mayr îi ceruse acest memoriu pentru a-și redacta răspunsul la o scrisoare a unui elev de la cursul de propagandă, Adolf Gemlich. Fiind de acord cu majoritatea părerilor lui Hitler, căpitanul le-a transmis lui Gemlich. A se consulta această corespondență în Ernst Deuerlein, ed. *Der Aufstieg der NDSAP in Augenzeugenberichten* München, 1974, pp. 89-95.

⁴⁵ Ei s-au străduit, mai ales, să-și pună în valoare succesele în domeniile artistice și științifice, și să arate modul în care se comportaseră în timpul Primului Război mondial. A se consulta, spre exemplu, „Verein zur Abwehr des Antisemitismus“, *Abwehr-Blätter* 42 (Oct. 1932); de asemenea, Arnold Paucker, „Abwehrkampf“, în *Entscheidungsjahr* pp. 405-499.

⁴⁶ Referitor la comuniști, a se consulta Hans Helmuth Knüttler, „Die Linkspartei“ în *Entscheidungsjahr* pp. 323-345, mai ales pp. 335-336; în privința social-democraților, Werner Mosse, „Der Niedergang der Republik“, *ibid.*, pp. 36-37; despre unii și despre alții, Paucker, „Abwehrkampf“, *ibid.*, notă la p. 459.

⁴⁷ Comunicat de presă al „Reichsbund jüdischen Frontsoldaten“, reproducând o telegramă adresată ambasadei Statelor Unite, publicat în *Kölnische Volkszeitung* 27 martie 1933, RC-49.

⁴⁸ *Central-Verein Zeitung*, 23 martie 1933, reprodus în Hans Lamm, *Über die Innere und Äussere Entwicklung des Deutschen Judentums im Dritten Reich* (Erlangen, 1951, policopie) pp. 143, 176, notă; a se consulta, de asemenea, declarația sionistă publicată de *Jüdische Rundschau*, 17 martie 1933, și reprodusă în Lamm, *Deutsches Judentum* pp. 143, 176, notă.

închipuiau că situația lor va deveni de neîndurat. „Putem fi condamnați la foamete, însă nu la moarte prin înfometare” (*Man kann uns zum Hungern verwurteilen, aber nicht zum Verhungern*).⁴⁹ La fel ca și Schacht, evreii așteptau cu nerăbdare publicarea decretelor, care aveau să pună capăt incertitudinii și să le definească statutul. „Se poate trăi sub oricare lege” (*Man kann unter jedem Gesetz leben*).⁵⁰

La începutul lui aprilie 1933, adică în momentul în care s-a dezlănțuit primul mare val nazist de propagandă antisemită, de boicot și de violențe, și în care s-a emis primul decret antievreiesc, a avut loc, între două tendințe reprezentative ale comunității evreiești, o controversă ce rezumă, ea singură, tot ce s-ar putea spune în legătură cu această chestiune. Privind spre viitor cu deznădejde, *Central-Verein Zeitung*, organ al asimilaționiștilor, a publicat un editorial unde se cita celebra frază în care eroul lui Goethe își exprima trustrărea amoroasă: „Ce te privește pe tine dacă te iubesc?” La care *Jüdische Rundschau* revistă sionistă, a răspuns pe un ton sfidător: „Dacă eu te iubesc, lucrul acesta te privește și pe tine. Trebuie ca poporul german să știe că o alianță istorică seculară nu poate fi desfăcută într-un mod atât de simplu”.⁵¹ Și totuși, ea a fost ruptă. Încetul cu încetul, bucată cu bucată, birocrația a tăiat legăturile dintre comunitatea germanică și comunitatea evreiască. Încă din luna iunie, pierzându-și orice nădejde, publicația sionistă scria:

„În declarațiile lor, național-socialiștii se străduiesc să demonstreze că evreii sunt «dușmanii statului». Această demonstrație este inexactă. Evreii nu sunt inamicii statului. Evreii germani vor și doresc dezvoltarea plină de avânt a Germaniei, în serviciul căreia ei și-au datut din totdeauna și vor continua să-și dăruiască toate puterile și toate capacitățile lor”.⁵²

În 1939, evreii nu mai lamsau nici măcar această chemare a unei iubiri rănite. În publicația lor oficial aprobată, conducătorii comunității nu mai dădeau cititorilor decât un singur sfat: să execute cu cea mai deplină exactitate toate ordinele și directivele oficiale.⁵³

⁴⁹ Ismar Elbogen în *Central-Verein Zeitung*, 6 aprilie 1933, citat de Lamm, *Deutsches Judentum* pp. 147-148.

⁵⁰ Extras dintr-o declarație a lui Georg Karski, „naționalist extremist evreu”, citat de Lamm în *Deutsches Judentum* pp. 147-148.

⁵¹ *Jüdische Rundschau*, 13 aprilie 1933, text cuprinzând citatul din editorialul publicației *Central-Verein Zeitung*, în Lamm, „*Deutsches Judentum*” pp. 142-153, 177, notă.

⁵² *Jüdische Rundschau* 27 iunie 1933, în Lamm, *Deutsches Judentum*, pp. 157, 177, notă.

⁵³ *Jüdische Nachrichtenblatt*, Berlin, 5 septembrie 1939. Acum Evreii aveau legile lor.